

Építész vagyok – tisztelem Kós Károlyt.
Politikus vagyok – tisztelem Kós Károlyt.
Író vagyok – tisztelem Kós Károlyt.
Hívő vagyok – tisztelem Kós Károlyt.
Magyar vagyok – tisztelem Kós Károlyt.

Ki ez a rendkívüli ember, aki 140 éve született, és ma egy új magyar törvény néven nevezi mint a 21. század magyar és modern építészei számára követendő példát?

A bevezető vallomásból is kitűnik, hogy Kós nem csak a művészi alkotás, hanem a közösségépítés minden területén jelen lévő, jelentős személyiség. Bár ő maga elsősorban építésznek tartotta magát, íróként, grafikusként, könyvtervezőként, lapszerkesztőként, kiadóként, politikusként és mindenek felett tanárként, egy nemzet tanáraként alkotott.

1907-ben végzett a Műegyetemen, és megalakítva a „Fiatalok” csoportját, a lechneri, általa „mézeskalács szecesszióknak” nevezett építészet tovább gondolásán dolgozott. Nem fogadta el Lechner felfogását, mely szerint: „*nekünk magyaroknak semmi olyan tipikus alkotásunk nem volt a múltban, amit modern architektúránk alapjául, kiindulásául vehetnénk.*”

Nagyobb hatással voltak rá a Ruskin, Morris, Ashbee, Crane képviselte preraffaelita tanok.

Önéletrajzában írja 1968-ban: „*Mi volt a nyitja az én kétségen kívül meglepő építészeti sikereimnek? Egyszerűen csak az, hogy az akkor divatos különböző közép-európai szecessziós és a hazai ún. tulipános magyar stílustörekvések mellőzésével a korszerű építészet magyar stílusváltozatát a magyar építőhagyományok alapján és a magyar nép építő-formáló gyakorlata szellemében igyekeztem kialakítani. De ez nem volt az én találmányom, mert már az angol Ruskin és Morris építész tanítványai és a finn Saarinenék ezen az alapon formálták nemzetük új építőstílusát. Bartók meg Kodály is ezeken az alapokon építették a korszerűen új magyar zene épületét.*”

Arra a kérdésre, hogyan oldható meg a nemzeti stílusprobléma az építészetben, így válaszolt: „*A nemzeti múlt hagyományaira és a még élő népi alkotásoknak tanulságaira alapozott úton*”, mert: „*Népművészetünk alapja a középkor művészete, nemzeti művészetünk alapja a népművészet.*”

A ma legjelentősebbnek tartott és legismertebb építészeti tevékenysége alig néhány év munkássága. Az első világháború kitöréséig alkotja meg társaival a Fővárosi Állatkert állatházait és a többi jeles épületét: a Zebegényi katolikus templomot, a budapesti Városmajor utcai óvodát és iskolát, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumot, a kolozsvári „Kakasos” református templomot, hogy csak a legismertebbeket említsem.

„*Olyan lényeglátó személyiség volt, aki tehetségével, a döntő kérdésekben pedig empátiájával tudta elnyerni a megbízó bizalmát, amelyet szorgalmával általában meg is tudott tartani: Jó példa erre a Wekerle-telep központi terének a tervpályázata, ahol csupán egy 1:500-as vázlattervvel, egy táblával és krétával is meggyőző előadása alapján, a helyszínen nyerte el a bizalmat és a munkát.*

A feladatokat mindig szélesebb perspektívába helyezte: a Wekerle-telepnél a hazai és külföldi modellek tanulmányozását követően fogalmazta meg urbanisztikai modelljét, melynek a lakásigények fizikai kielégítésén túl egyrészt a közösségteremtés, másrészt pedig a változatos, mégis harmonikus városi beépítés volt a lényege.” (Dénes Eszter előadásából idézek)

Élete válaszütra érkezett, amikor háború végén, 1918 késő őszen, a románok előzönlök Erdélyt. Ekkor döntenie kellett: „*...választanom kellett tehát: a biztos és szép professzori egzisztenciát, építészeti tevékenységem újrafelvételét és a Budapestre való áttelepedést vagy a teljes életbizonytalanságot, a magam és családom és népem ismeretlen sorsában való osztozást az itthon maradással. A döntés nehéz volt*”, írta; és Erdélyt választotta.

Legendás, tán nem is teljesen igaz a történet: az utolsó vonattal tért haza, a csúcsai állomáson már a román királyi hadsereg katonái fogadták, és innen már csak egy mozdony ment tovább, a masinisztaival kettesben utazott haza, Sztánára...

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés Erdélyt Romániához csatolta, s ahogy várható volt, a román kormány nem tartotta be a kisebbségeknek tett ígéreteit. Tömegek vándoroltak el – melynek következtében az erdélyi középosztály megroppant. Kós azonban hűséges maradt szülőföldjéhez, és a transzilvanizmust, az erdélyi népek összetartozását képviselte. S bár sokan igyekeztek nevétségessé

tenni politikai elképzeléseit, meglátásai, megérzései pontosnak bizonyultak. Nem illúziókat kergetett, hanem a realitás talaján állt: *Kiáltó szó* c. írásában az önazonosság-tudat feladása nélkül kívánta segíteni a beilleszkedést a megváltozott feltételek közé.

A huszas évek elején pártot szervez, az Erdélyi Néppártot, újságot szerkeszt Vasárnap címmel. Áldozatos tevékenységét méltatlan támadások érték, ezért visszavonult a közéletből. Ír: az Országépítő, a Varjú nemzetség ekkor születik meg. Építész megbízásai családi házakra és mezőgazdasági épületekre, csak kisebb munkákra terjednek ki. Tanít a kolozsvári mezőgazdasági iskolában, református egyházának főgondnoki tisztjét, 1931 és 1944 között a Szépmíves Céh „Helikon” című folyóiratának szerkesztését vállalja. A lap programját, mely Kós egész tevékenységét jól fémjelzi, Áprily Lajos így fogalmazta meg: „*erdélyisége világfigyelő tető, nem szemhatárszűkítő provincializmus*”.

Kós számára ugyanis az európaiság és a regionalizmus nem egymást kizáró fogalmak.

Nem üdvözli feltétlen lelkesedéssel az 1940-es magyar felszabadulást, hiszen az Erdély megosztását eredményezte, és a rájuk ültetett új nomenklatúrát az ideiglenesség és a helyi viszonyok ismeretének hiánya jellemezte. 1940 novemberében egy novellában hangot is ad aggodalmának, az írás befejező sorait idézem: „*Taszigálva, egymást kíméletlenül taposva tolongott most mindenki, és nyomakodott a szekér felé. S azok az utasok jutottak fel elsől a szekérbe, akiket mi nem láttunk azelőtt magunk között.*” (...) *A Sors indulást parancsolt már, amikor még egy ember állott a szekér mellé, és fel akart szállani. De az utasok mérgesen kiáltottak reá:*

- *Nincsen hely. Igyekeztél volna jobban.*

Az ember nem próbált erőszakkal fölülni, és szelíden mondta:

- *Igazatok van, s ezért hát az utat fogom mutatni, hogy el ne tévedjete.*

Mire az utasok, akik fenn ültek a szekéren, lekacagták.

- *Bolond vagy, ha nem látod, hogy nappal van, süt a nap fényesen, és az út széles és egyenes. Útmutatóra nincsen szükségünk.*

- *Félre az útból! – kiáltott reá a kocsis. A lovak közé vágott ostorával, és a*

szekér elrobogott.

Az ember pedig, aki lemaradt a szekérből, körülpillantott, és szeme körös-körül az égen tornyosuló fellegeket látott meg, s füle a zivatarnak mennydörgését hallotta meg, és tudta, hogy az első kanyarodónál sokfelé ágazik az út. És hamarosan éccaka lesz.

- *Mit fogsz most csinálni? – kérdezte tőle a Sors.*

- *Utánuk kell mennem – válaszolt az ember -, mert ha bajba kerülnek, nekem kell rajtuk segítenem, és ha utat vesztenek, nekem kell azt megtalálnom.*

És sietve indult el a szekér nyomában, gyalogosan: a költő.” (Kolozsvár 1940. IX. 10-11.)

A költő: maga Kós Károly.

Kós hitt abban, hogy „*az élet rendeltetés, melyet szolgáljunk kell cselekedettel, kibúvás és mentség nélkül, menekvés és alkuvás nélkül.*”

„*S hogy nem tudtam beteljesedni? Hogy csak virágoztam, sőt, csak bimbóztam, de gyümölcsöse egyetlen induló virágzásom sem tudott beérni: kegyetlen, keserű érzés ez, de – predesztinációs kálvinista vagyok – így akarta, így rendelte a sors. És az ő rendelkezése ellen nincsen apelláta.*”

Ugyanakkor hitet tesz a jövő nemzedékében: „*És emlegetni fognak engem is és apáimat az én véreim (...) az én munkámat folytatják ők, és az én életem örökkévaló lesz bennük.*”

„*Én közülük való vagyok, tudom, az ő folytatásuk vagyok: mert én csak folytatása akarok lenni apáimnak, és munkám folytatása az ő munkáiknak.*”

Folytatás – írja Kós. Tudjuk-e, érezzük-e ma, a 21. században ennek jelentőségét? Felismerjük-e, hozzá hasonlóan, hogy az építés a továbbépítés művészete?

Mi Kós Károly üzenete a mának?

1962-ben írt levelet a magyarországi fiatal építészeknek az akkori, szerinte nyugati orientáltságú, talajtalan anyaországi építészetéről: „*hiányzik belőle az a sajátos formában megnyilatkozó szellemiség, mely az elmúlt századokban az európai nemzetek azonos rendeltetésű, azonos korszakbeli alkotásait megkülönböztette egymástól. Életlehetőségének feltétele építészeti kultúrájának tartalmi és formai korszerűségén kívül a ma még hiányzó nemzeti sajátosság. Ezért nem tartom feleslegesnek, ha az építészeti szecesszió mai szakaszának magyar úttörő munkásai visszaidézik egykori elődeik kereső indulását, számba veszik elgondolásait, alkotó módszereiket, levonják a tapasztalatokat.*

A szecessziós folyamatnak, noha 100 évvel korábban indult, még nincs és nem is lehet vége. Az új építészet új tartalmi és formai kifejezése még nem született meg (...) csupán vajúdik.”

(Emlékeztetésül, a „szecesszió” szó tükörfordításban: kivonulás)

Makovecz Imre Kós Károly jelentőségét méltató alábbi szavai 1983-as dombóvári kiállításának megnyitóján hangzottak el: „ *itt nincs helye annak az emlékezésnek, amely az említés mellett a múltba utal Kós Károly életéből bármit is. Itt mindent csak folytatni lehet: munkásságát, felfogását, és életvitelét is. (...) Mert ami sorsát azzá tette, amivé vált, az nem változott (...) élete ebből a szempontból példa lehet számunkra. A történelmet mélyen megérteni, a jelen eseményeit történelemnek látni, Közép-Európát részvétellel áthatva minden ellenkező hatás ellenére átfogni és szeretni, fennmaradása érdekében megfontoltan és szívósan cselekedni, ez a mi feladatunk. (...) Itt, Európa közepén, nekünk, magyar értelmiségieknek éltetnünk és ápolnunk kell azokat a gondolatokat, melyekre Európának szüksége van. Keresnünk kell jelenünkben és múltunkban azt, ami közös.”*

Ma is érvényes szavak. Az új törvény is ezekre a gondolatokra hivatkozik, amikor a hazai építészet minőségének javítását célozza meg.

Az élő Kós:

Én a Makovecz Vándoriskolát fenntartó Kós Károly Egyesülés senior igazgatója, a Kós terminusát nevében is felvállaló *Országépítő* folyóirat szerkesztő bizottságának tagja, vezetője vagyok. Kós Károly örökségét az építészet közösségteremtő és -formáló hitével visszük tovább.

Végezetül: Kányádi Sándor: Kós Károly arcképe alá (1968) című versének idézésével nyitom meg Kós eddig volt legteljesebb kiállítását.

*Hajlékot Istennek,
hajlékot embernek
kőből, fából
házat
raktál, a léleknek
kőnél, cserefánál
erősebb igékből
várat.*

Tisztelet a rendezőknek!

Dévényi Sándor